

ÁLLATPÉLDÁZATOK T. H. WHITE SZÖVEGEIBEN

T. H. White sokat merített életének különböző szakaszaiból, eseményeiből regényeinek megírásához.¹ Rudyard Kiplinghez hasonlóan Indiában született, és itt is nevelkedett életének első éveiben, készséges helyi szolgáltók elkényeztetett kedvenceként; gyermekkorából egy angliai bentlakásos iskola szigorát, illetve kemény munkával, tanulással töltött évek emlékét őrzi. Kivételes tanáregényisége, a különféle sporttevékenységekben való részvétele (naplót vezetett a vadászatról, horgászatról, repülésről, lövészetéről), illetve Sir Thomas Malory művéből írt disszertációja, valamint egy XII. századi bestiárium² lefordítása szintén hozzájárultak ahhoz, hogy az *Üdv néked, Arthur, nagy király* című szövegét megalapozzák és végigkísérjék ezek a témák. Naplójából kiderül továbbá, hogy a *Le Morte D'Arthur* központi gondolatának a háború ellenszerének megtalálását tartotta, ugyanakkor úgy gondolta, hogy az emberi politika megvizsgálásának egyik legkézenfekvőbb módja Arisztotelész *Politikáján* keresztül lenne.³

White alkalmasnak látta a középkori lovagvilág mint keret felhasználását a különféle ideológiai konfliktusok, illetve az időszerű társadalmi és/vagy politikai problémák tolmácsolására. Az *Üdv néked, Arthur, nagy királyban* a szerző nem csupán követi Malory történetét, hanem módosítja is: reflektál rá, tovább-, illetve felülírja.⁴ Gyermekkorot teremt Arthur király és prominens lovagjai számára, szemben a középkori szerzőkkel, akik elsősorban a király fogantatásának körülményeinek, illetve a trónra lépés utáni időszaknak szenteltek több figyelmet.⁵ A gyermek Arthur Merlin segítségével különféle állatok politikai rendszerével, társadalmi berendezkedésével találkozik átváltozásai során, és szembesül a hatalom, a politika és az ideológia befolyásoló hatásával, mely közelebb sodorhat egy népet a háborúhoz, ugyanakkor megtanulja, milyen lépéseket tehet ennek elkerülése érdekében. E gyermekkori történet, illetve a későbbi könyvek fejezeteinek viszonyában látszik igazán, hogy az Arisztotelész által bemutatott politikai berendezkedések, illetve azok hibái hogyan jelennek meg az állatoknál, valamint az, hogy Arthur uralkodóként hogyan próbál meg felülkerekedni a problémákon, tenni azért, hogy a tanultakat királyságában is alkalmazni tudja. A jelen dolgozat T. H. White kötetének első könyvével, a *Kőbe foglalt karddal*, illetve részben a posztumusz kiadásként megjelent *Merlin* könyvével foglalkozik, és a gyermek Arthur állatalakban átélt kalandjait

¹ Elisabeth Brewer részletes munkáját olvashatjuk White életének és írásainak átfedéseiről, mely főképp az író naplójának és levelezéseinek feldolgozásán alapul. Elisabeth Brewer, *T. H. White's The Once and Future King* (Cambridge: D. S. Brewer, 1993), 1-16.

² T. H. White, ford., szerk., *The Book of Beasts* (New York: Dover Publications, Inc., 1984). Az első kiadás: New York: G. P. Putnam's Sons, 1954.

³ Brewer, *T. H. White's The Once and Future King*, 41.

⁴ White írása talán az egyik utolsó nagyobb terjedelmű szöveg, amely Malory művein alapul, a középkorban játszódik, és amelyben a lovagi hagyomány is jelen van. A kortárs és későbbi írók általában korábbi időszakokba vagy jóval későbbi korokba helyezték a cselekményt. White nem csupán a szöveg egy modernizált változatát képzelte el, hanem igyekezett megragadni annak mitikus erejét is – a II. világháború idején nagyobb is volt az érdeklődés ez iránt. Brewer, *T. H. White's The Once and Future King*, 19.

⁵ Brewer, *T. H. White's The Once and Future King*, 166.

vizsgálja. A tanulás és az átváltozás témái mellett figyelmet szentel a különféle politikai-ideológiai berendezkedések reprezentációjának, illetve ezek állatmesei formában való megjelenítésének, az átváltozások motivációjának, tétjének, valamint annak, hogyan jelenik meg az ember politikai állatként ebben a viszonyban.

A kőbe foglalt kard

White szabadon válogatott a középkori történelemből, és elsődleges célja egy utópikus háttérvilág megteremtése volt fiatal hőse számára.⁶ A cselekmény alapját, illetve a főbb szereplőket Malory története szolgáltatta (aki a saját korába helyezte a cselekményt, helyenként visszautalva a korábbi szebb időkre), azonban ezt a világot nem egy meghatározott időkeretek közé illesztett korként képzelte el – éppen ellenkezőleg, az időben visszafelé haladó Merlin alakjával feloldotta azt, teret nyitva az anakronizmus minél gyakoribb megjelenésének, illetve a múlt és a jelen folyamatos egymásba játszatásának.⁷ Ugyanakkor érezhető távolságot is tart Malorytól a lovagi küzdelem hangsúlyozásában, ugyanis White meglátása szerint az túlságosan is nagy teret enged az erő és a hatalom érvényének az igazságossággal szemben.⁸ Saját történetében kihagyta, illetve lerövidítette a párbajok és a harcjeleneteket nagy részét, és helyette sokkal nagyobb figyelmet szentelt a szereplők részletgazdag ábrázolásának, a kapcsolatok kibontásának és a motivációk feltárásának. A gyermekkori cselekmény kidolgozása azért is válik hangsúlyossá, mivel White a háború ellenszerét, illetve az arra való hajlam gyökerét a gyermekkori és a neveltetésben véli megtalálni. Az *Üdv néked, Arthur, nagy király* egyik legfőbb témája emellett az erő és az igazság kapcsolata, illetve annak elgondolása, hogyan is lehetne az erőt az igazság szolgálatába állítani.

White saját tanítói törekvéseinek is helyet talált az első könyv fejezeteiben.⁹ Nem csupán egy korrajzot tár az olvasó elé, kitérve a kastélyok felépítésére, védműveire, a betakarítás fontosságára, a fiatal lovagok képzésére,¹⁰ átadva az összeszedett ismereteket, hanem a példamesék felépítésével a narrátor maga is a tutor szerepét ölti magára. Elhagyta a konvencionális kezdést, helyette egy ideális ifjúkor fantáziájának és Wart gyermeki tapasztalatainak engedett sokkal nagyobb teret.¹¹ A fiú kiforratlan személyiségként, támogató szülők hiányá-

⁶ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 18.

⁷ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 20. Az anakronizmus olykor kiszólásokban is megjelenik a szövegben, ezáltal is feloldva a szöveg középkori súlyozottságát. „Ez anakronizmus – mondta erélyesen. – Az bizony, durva anakronizmus.” T. H. White, *Üdv néked, Artúr, nagy király* (Budapest, Gondolat, 1973), 66. "This is an anachronism," he said severely. "That is what it is, a beastly anachronism." T. H. White, *The Once and Future King* (New York: Ace Books, 2008), 91.

⁸ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 214.

⁹ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 20.

¹⁰ Ez utóbbira az egyik legkézenfekvőbb középkori példa, amelyből White meríthetett, Sir Tristram története. Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 166.

¹¹ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 22.

ban, sokkal inkább magára van utalva, identitása még képlékeny, alakulóban van, így egy ifjúsági történet ideális hősévé válhat.

Ugyanakkor Merlin legalább annyira hőse az első könyvnek, mint Wart. Tanítóként, tutorként és varázslóként egyszerre komikus, liminális és anakronisztikus alak. Első találkozásukkor egy kissé megviselt, szétszórt öregúr képében jelenik meg, megidézve a Disney-rajzfilmek varázslóalakját és az afderyddi csatáról szóló töredékes versek hősét, Myrddint.¹²

Merlinnek hosszú fehér szakála és kétoldalt lelógó, hosszú, fehér bajsza volt. Közelebbről szemügyre véve kiderült, hogy az öregúr korántsem tiszta. Nem mintha piszkos lett volna a körme, vagy valami hasonló, hanem mintha valami nagy madár fészkelte volna a hajában. Az öregember válla a köpenyén lévő csillagok meg háromszögek közt csíkos volt az ürüléktől, süvege csúcsáról egy hatalmas pók ereszkedett lassan lefelé, miközben az előtte álló kisfiút bámulta hunyorogva. [...] Nagy, szelíd kék szeme kerekre nyílt a tarantulára emlékeztető pápaszem alatt, és fokozatosan elhomályosult, miközben a fiút nézte, aztán rezignáltan elfordította a fejét, mintha túlságosan megerőltető volna a dolog.¹³

Merlyn had a long white beard and long white moustaches which hung down on either side of it. Close inspection showed that he was far from clean. It was not that he had dirty fingernails, or anything like that, but some large bird seemed to have been nesting in his hair. [...] The old man was streaked with droppings over his shoulders, among the stars and triangles of his gown, and a large spider was slowly lowering itself from the tip of his hat, as he gazed and slowly blinked at the little boy in front of him. [...] His mild blue eyes, very big and round under the tarantula spectacles, gradually filmed and clouded over as he gazed at the boy, and then he turned his head away with a resigned expression, as though it was all too much for him after all.¹⁴

Merlin egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy visszafelé halad az időben. Nem csak visszavezeti, illetve szembesíti a vele kapcsolatba lépőket életük egy korábbi vagy későbbi tapasztalatával, hanem anakronizmus-forrásként is szolgál. Jelenlétével megidéz egy időparadoxont, amelyet hatékony eszközként használhat fel a szerző, egyrészt hogy egy újabb értelmezési réteggel lássa el a szöveget, ugyanakkor a paródia lehetőségét is felhasználja. Merlin beszédmódjában, tetteiben és szokásaiban is hordozza az elkövetkező korok kifejezéseit, életmódját és tudományos ismereteit. Az elkülönöződés kettős játéka figyelhető meg alakjában: nemcsak a történettől, a megidézett időkeretektől, hanem az olvasótól is. A rengeteg hivatkozás és utalás alapján egyfajta hálózat épül ki a szövegben, amelyen belül folyamatos játékká válik az olvasó számára az egymástól elkülönöződő referenciapontok keresése. De ezzel a játékkal „nem csak az »eredendő« differenciák aktivitását jelzi, hanem ... időben eltoló, húzó-halagató kitérőjét is.”¹⁵ Habár Merlin rendelkezik az időben való előrelátás és visszatekintés képességével, feledékenységének köszönhetően éppen a legnagyobb szükség idején mulaszt-

¹² Myrddinről lásd még: A. O. H. Jarman, "The Welsh Myrddin Poems", in Roger Sherman Loomis, szerk., *Arthurian Literature in the Middle Ages* (Oxford: Clarendon Press, 1959), 20-24.

¹³ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 22.

¹⁴ White, *The Once and Future King*, 29-30.

¹⁵ Derrida „difféer“-rel kapcsolatban hasonlóan használtam fel. Jacques Derrida, „Az elkülönöződés”, in Bacsó Béla, szerk., *Szöveg és interpretáció* (Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 1991), 52.

ja el közölni azt az információt, amely segíthetne a történet tragikus végének feloldásában.¹⁶

Valahol messze North Humberlandben Merlin kiugrott az ágyából. Hajnalban és napnyugtakor vadlibalesen voltak, és Merlin holtfáradtan tért nyugovóra. De álmában hirtelen eszébe jutott az a bizonyos dolog – a világ legegyszerűbb dolga! Arthur anyjának a nevét felejtette el megemlíteni a nagy felfordulásban! Mindenfélét összefecsegett Uther Pendra-gonról, a Kerekasztalról, ütközetelekről, Guinevere-ről, kardhüvelyekről, múlt és jövő dolgokról – csak a legfontosabbat felejtette el. [...] De akármilyen is a magyarázat, a Levegő és Sötétség Királynőjének kilenc hónap múlva gyermeke született féltestvérétől. Mordred lett a neve.¹⁷

Far away in North Humberland, Merlyn jumped out of bed. They had been out at dawn and sunset to watch the geese, and he had gone to his rest very tired. But suddenly he had remembered it in his sleep – the simplest thing! It was Arthur's mother's name which he had forgotten to mention in the confusion! There he had been chattering away about Uther Pendragon and Round Tables and battles and Guenever and sword sheaths and things past and things to come – but he had forgotten the most important thing of all. [...] Whatever the explanation may have been, the Queen of Air and Darkness had a baby by her half-brother nine months later. It was called Mordred.¹⁸

Merlin nevelési módjában sem a tipikus középkori szokások fedezhetők fel, hanem egy gyermekközpontú, liberális oktatási módszer a XX. század első feléből, melyet éppen a varázsló anakronisztikus alakja legitimál.¹⁹ Wart harci képességeinek fejlesztését, mely lehetővé teszi, hogy sikeres lovaggá és eredményes vezetővé váljon az elkövetkezőkben, Merlin folyamatosan kigúnyolja és kifigurázza. Az általa nyújtott képzéssel viszont megpróbálja megtanítani Wartot önállóan gondolkodni, és olyan tapasztalatokkal ellátni, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy uralkodóként is sikeres legyen. Ennek megfelelően erős etikai vonásokat, végeredményben pedig a XIX. századi pacifista erkölcsöt közvetíti.²⁰ Merlin nevelési módszerében, melyet White Roxburgh tanácsai, valamint a Stowe-ban tanárként eltöltött évek tapasztalatai alapján épített fel,²¹ a szabadságnak rendkívül fontos szerepe lett: a fiúk rengeteg időt tölthettek a szabadban, saját érdeklődésüknek megfelelően kellett kialakítaniuk a szabadidős tevékenységeiket, mindemellett az oktatásuk középpontjában olyan munkamód, téma kellett, hogy álljon, amely tetszett nekik, érdekeltte őket.²² Ennek megfelelően tehát Wart, akit a természet és az állatok életmódja különösképpen vonzott, különféle állatalakokba való átváltozáson keresztül tanulhatott a legkönnyebben. Az említett átváltozásokon keresztül a fiú különböző politikai, ideológiai látásmódokat sajátít el állati segítőknek segítségé-

¹⁶ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 144.

¹⁷ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 193-194.

¹⁸ White, *The Once and Future King*, 310-312.

¹⁹ Az oktatás és a nevelés fontos téma marad mind a négy könyvön keresztül, hiszen a főbb szereplők fejlődésének részét képezi. White szerint – ahogyan azt Brewer monográfiájában is olvashatjuk – a nevelés egyik legfontosabb funkciója az, hogy megtanítsa a tanulókat gondolkodni, segítse a megértés elmélyülését, a szimpátia kialakulását, illetve a képzelőerő fejlesztését. Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 165-166.

²⁰ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 180.

²¹ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 172.

²² Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 174.

vel. Az ismeretlenbe tett utazásai egyúttal párhuzamba állíthatók az alvilágjárásokkal is, melyek során, a hagyomány szerint, az utazó olyan tudás birtokában tér vissza, mely később népe javára válik.²³

Az uralkodói feladatokra való felkészítés és az allegorikus állattörténetek összefüggésében egy másik szöveg is kapcsolatba hozható White írásával. Egy indiai mesegyűjtemény, a *Panchatantra*, mely az egyik legelterjedtebb és legnagyobb hatású keleti munka, és amelynek célja bölcs cselekvésre tanítani a magán- és a nyilvános életben.²⁴ A mesegyűjtemény kerettörténete egy király három fiáról szól, akiket apjuk egy brahminhoz küld el, hogy az uralkodásról tanuljanak. A tanult tudós, Pandit Vishnu Sharma remetelakjába fogadja őket, és hónapokon keresztül recitálja nekik különleges módon megalkotott tanmeséit. Ezek felkészítik őket az uralkodói feladatokra és a különféle politikai szituációkra, adódjanak azok az udvaron belül vagy más népekkel. Emberek és állatok egyaránt szerepelnek a történetekben, különféle (politikai) helyzetekben láthatóak, és egyaránt osztoznak az érzelmi és értelmi attribútumokban, sokszor jelképes szerepet öltve.²⁵ Akárcsak *A kőbe foglalt kard* epizódjai, a *Panchatantra* hasonló módon az uralkodói feladatokra hivatottak felkészíteni a jövőbeli uralkodókat. Az allegorikus történetek politikai játszmákról, az erőviszonyok kialakulásáról, illetve újra rendezéséről, a béke megőrzéséről szóló példákat mutatnak be a párhuzamba állított emberi és állati társadalomban.²⁶

Az állatformákba való átváltozások alapvető célja tehát, hogy különféle politikai berendezkedéseket mutasson be, illetve hogy a háború és a harc méltányolásától visszavezesse a gyermek Arthurt a béke szeretetéhez. Ez a folyamat Merlin útmutatása mellett a második könyvben is folytatódik, de a folyamatos tapasztalás az uralkodóvá válás útján, valamint a legfőbb jóra törekvés, illetve az erő és igazság kérdése a harmadik és negyedik könyv fejezeteiben is felmerül. A különálló, ötödik kötetben (*Merlin könyve*) az első könyv témája sokkal hangsúlyosabban, sürgetőbben tér vissza Arthur végső, nagy csatájának előestéjén, egyúttal ütközőpontul is szolgál a király eddigi tapasztalatai és tettei számára.

²³ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 177.

²⁴ Braun Soma, *A népmese* (Budapest: Genius Kiadó, 1923.), 131-132. Az eredeti szöveg Kr. e. 200 körül, szanszkrit nyelven íródott egy híres hindu tudós, Pandit Vishnu Sharma által. A történetek az indiaiak ún. Nitishastra nevű tudományához kapcsolódik, amely szanszkrit nyelven annyit tesz: „Az élet bölcs vezetésének könyve” („A Book of Wise Conduct in Life”). A mesegyűjtemény, melynek jelentése „Öt könyv” arra hivatott megtanítani hallgatóit, olvasóit, hogyan értsenek meg másokat, hogyan válasszanak megbízható barátokat, hogyan oldjanak meg nehézségeket tapintat és bölcs döntések segítségével, illetve hogyan éljenek békében és harmóniában képmutató környezetben, és az árulás fenyegető árnyékában. Pandit Vishnu Sharma, *Panchatantra*, ford. G. L. Chandiramani, (New Delhi: Rupa Publications India Pvt. Ltd., 2011), iii-iv.

²⁵ *Panchatantra*, iii-iv.

²⁶ White, akárcsak Rudyard Kipling, Indiában nevelkedett gyermekkorának első néhány évében, így hozzá hasonlóan maga is ismerhette a széles körben elterjedt és népszerű állatmeséket. Jelen dolgozat egy kibővített változatában lesz olvasható a kapcsolat felderítésére tett kísérlet eredménye, vagyis igazolható-e a szöveg kapcsolata nem csupán az aiszóposzi, hanem az indiai hagyománnyal.

Metamorfózis és tapasztalat

Átváltozásai során Wart nem csupán azonosulni tud az állatok által közvetített nézőponttal, hanem megtanulja levonni saját következtetéseit is. A történetek meghallgatása helyett közvetlen testi tapasztalatként éli át a helyzeteket, ami azt is jelenti, hogy az oktatási, nevelési élmény közvetlenül a természettel való kapcsolatból ered. Továbbá a testi tapasztalat elmélyíti az adott helyzetből szerzett ismereteket, az emlékek megőrzését egyúttal még teljesebbé teszi. Ezekben az epizódokban White az ún. felfedezési tanulás elvét követi, melyek során a tanító nem készen nyújtja az ismereteket, hanem minden lehetséges esetben a diák felfedező, konstruáló tevékenységét kíséri és segíti.²⁷ Az átalakulás fontos motívum, mivel Wart emberi formában egyrészt képtelen lenne az állatokkal kommunikálni, ugyanakkor az állatok antropomorfizációjának is kevesebb lehetősége adódna; másrészt a beszélő állatok jelenléte feloldaná a szöveg azon törekvését, hogy megőrizze az adaptáció alapjául szolgáló történettel való kapcsolatát, melyre White nagy hangsúlyt helyezett.²⁸

Az átváltozások tétje ugyanakkor nem csupán a tanulás és az ismeretszerzés, hanem általában az identitás kialakulása, formálódása is. Bényei Tamás *Más alakban* című kötetének „Állati történetek” című fejezetében egy alapos és sokrétű elméleti áttekintést olvashatunk a metamorfózis identitásformáló hatásáról,²⁹ mely hasznosnak ígérkezik White epizódjainak vizsgálatához. Elizabeth Grosz idézve felmerül az átváltozás allegorizálhatósága kapcsán a szubjektivitás és a test kapcsolata, valamint a megtestesülés következményének kérdése, illetve a Solodowtól idézett gondolatra is kitérnék, miszerint az átváltozás „kikristályosítja, világossá teszi az átváltozás elszenvetőjének meghatározó jellemvonását, identitását.”³⁰ White szövegét olvasva mindkét gondolat hiteles és vizsgálható témaként merül fel. A sorozatos metamorfózis következménye egyértelműen egy akkumulációs folyamat, amelynek során a tapasztalatok hozzájárulnak Arthur identitásának megképzéséhez. A későbbi könyvek fejezeteiben felmerülő politikai vagy személyes döntéseire egyértelműen hatással vannak, ugyanakkor a negyedik könyvben válnak különösen hangsúlyossá, amikor már királyként elismeri, hogy a törvények az uralkodó felett állnak, megnyitva ezzel egy arisztotelészi értelmezést.³¹

A metamorfózis egyúttal összefüggésbe hozható a tükörbe nézéssel, és így a lacani tükörstádiummal.³² Az átváltozás felől legkönnyebben úgy lehet bizonyosságot szerezni, említi Bényei a *Dorian Gray*, illetve a *Jekyll és Hyde*, vagy Kafka *Átváltozása* kapcsán, ha az egyén

²⁷ Ez a fajta nevelési módszer innovatívnak és avantgarde-nak számított az 1930-as években. Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 176.

²⁸ Egyetlen beszélő állat van jelen a történet első narratív szintjén, egy Arkhimédész nevű bagoly, akinek az elsődleges funkciója Merlin varázslói mivoltának és attribútumának jelölése, megerősítése. Szintén egyfajta liminális alakként van jelen a szövegben, aki egyrészt kapcsolatot, „előteret” képez Wart számára a varázslatos átalakulásokhoz, másrészt a gyermeki fantázia fontos része.

²⁹ Bényei Tamás, *Más alakban. A metamorfózis lehetséges poétikai és politikai* (Pécs: Pannonia Könyvek, 2013), 15-23.

³⁰ Bényei, *Más alakban*, 17-18.

³¹ Vö. Aristotelés, *Politika* (Budapest: Gondolat, 1969.), 152, 159, 165-166, 169-170.

³² Bényei, *Más alakban*, 25.

„meglátja saját testét, amit ugyanis »odabent« érez, nem jelzi kellő bizonyossággal a metamorfózis megtörténtét.”³³ Wart átváltozásai csaknem minden egyes alkalommal az új, pikkelyek, tollak vagy kitinpáncél borította test felfedezésével és kipróbálásával, illetve az adott közegben való mozgás megismerésével kezdődnek – akár a tükör előtt álló, benne önmagát felismerő gyermek Lacannál: a cselekvés folytatódik „egy gesztussorozatban, amelyben játékos formában megtapasztalja a képnek tulajdonított mozdulatok és a visszatükrözött környezet, valamint e virtuális komplexum és az általa megkettőzött valóság viszonyát – amely valóság lehet a gyerek saját teste vagy az őt körülvevő személyek, tárgyak.”³⁴

Wart rájött, hogy nem könnyű másfajta teremtménynek lenni. Hiába próbált úgy úszni, mint az ember, mert csak csigavonalban és nagyon lassan ment. Nem tudta, halként hogy ússzon. [...] Nem tudta biztosan, melyik az oldala, melyik a háta meg az eleje, de ami a hasának látszott, gyönyörű fehér volt, a hátából meg egy pompás, nagy uszony nőtt ki, amelyben tüskék voltak, és ha harcolni kellett, meg lehetett merevíteni. Összekunkorodott, ahogy a compó utasította, és azon vette észre magát, hogy függőlegesen lefelé úszik, egyenest az iszapba. [...] Wart rájött, hogy többé-kevésbé vízszintesen tud maradni, ha karuszonnyainak és hasuszonnyainak hajlásszögét megváltoztatja. Kicsit odébb úszott, és nagyon élvezte a dolgot. [...] Wart, aki szorgalmas tanuló volt, megfigyelte uszonyainak legcsekélyebb mozgását is. Ő is mozgatni kezdte az uszonyait, az óramutató járásával ellenkező irányban, ügyesen csapott egyet a farkával, és máris ott lebegett a compó mellett. [...] Az volt mindjárt a legkellemesebb, hogy Wart nem érezte a súlyát. Nem volt földhöz kötve, nem kellett egy lapos felületen botladoznia, a nehézségi erő és a légkör súlya alatt görnyedezve. Meg tudta csinálni, amire mindig is vágyott az ember: tudott repülni. A vízben [...] önnön testével repült.³⁵

The Wart found it difficult to be a new kind of creature. It was no good trying to swim like a human being, for it made him go corkscrew and much too slowly. He did not know how to swim like a fish. [...] He was not sure which were his sides and which were his back and front, but what now appeared to be his belly had an attractive whitish colour, while his back was armed with a splendid great fin that could be erected for war and had spikes in it. He did jack-knives as the tench directed and found that he was swimming vertically downward into the mud. [...] The Wart found that he could keep more or less level by altering the inclination of his arm fins and the ones on his stomach. He swam feebly off, enjoying himself very much. [...] [T]he Wart who was an enterprising learner, had been watching the slightest movement of its fins. He moved his own fins anti-clockwise, gave the tip of his tail a cunning flick, and was lying alongside the tench. [...] The next most lovely thing was that the Wart had no weight. He was not earth-bound anymore and did not have to plod along on a flat surface, pressed down by gravity and the weight of the atmosphere. He could do what men always wanted to do, that is, fly. [...] [He] could do it with his own body.³⁶

Még mindig a feliraton tűnődve, óvatosan meglengette csápjait, kipróbálta új érzékszerveit. Mell-ső lábaival megtisztogatta a csápokot, megtapogatta és végigsimította őket [...]. Aztán a többiek példáját követve nekiállt megtöltekezni az édes malátával. Ez abból állt, hogy lekaparták a mások által begyűjtött magvakat, s a vakarékot addig rágták, amíg valami pép lett belőle, és lenyelték. Eleinte ízlett neki, mohón evett, de néhány másodperc múlva már undorodott tőle. [...] Wart hir-

³³ Bényei, *Más alakban*, 25.

³⁴ Jacques Lacan, „A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra”, in Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, szerk., *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása* (Budapest: Osiris, 2002), 65.

³⁵ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 34-36.

³⁶ White, *The Once and Future King*, 46-48.

telen rájött, hogy amit megeszik, nem megy le a gyomrába. Eleinte egy kevés lement, felszívódott, de most már a nagyobb rész elraktározódott valami gyomorszerű üregben, azaz begyben, ahonnan ki lehetett üríteni.³⁷

He weaved his antennae carefully, considering the notice, assuring himself of his new senses, planting his feet squarely in the insect world as if to brace himself in it. He cleaned his antennae with his forefeet, frisking and soothing them [...]. Then he began filling himself with the sweet mash like the others. They made it by scraping the seeds which others had collected, chewing up the scrapings till they made a kind of paste or soup, and then swallowing it into their own crops. [...] He realized suddenly that what he was eating was not going in to his stomach. A small proportion of it had penetrated to his private self at the beginning, and now the main mass was being stored in a kind of upper stomach or crop, from which it could be removed.³⁸

Wart a párkányra ugrott, és automatikusan lökött egyet magán, ahogy a magasból ugró is meglóbálja a karját. Nem fékezett időben, és egyenest kiesett az ablakon. [...] Érezte, hogy a várfalak el-suhannak mellette, s a föld meg a várások fölemelkedik. Csapott egyet a szárnyával, mire a talaj megint lesüllyedt, majd ismét meglebbentette a szárnyát. Furcsa érzés volt így haladni előre, hogy a föld hol lesüllyedt, hol felemelkedett alatta, a néma csendben csak a szárnyai suhogtak. [...] Mikor a mellette levő lúd kiterjesztette a szárnyát és fölemelkedett, Wart gépiesen ugyanezt tette.³⁹

Wart jumped for the still and automatically gave himself an extra kick with his wings just as a high jumper swings his arms. He landed on the still with a thump [...] did not stop himself in time, and toppled straight out of the window. [...] He felt the castle walls streaking past him, and the ground and the moat swimming up. He kicked with his wings, and the ground sank again, like water in a leaking well. [...] He kicked again. It was strange, going forward with the earth ebbing and flowing beneath him, in the utter silence of his down-fringed feathers.⁴⁰

A tükör-stádium végén az imago-val való azonosulás, illetve a szervezet és annak külvilága közötti kapcsolat létesítése után az én (*je*) belép a szimbolikus rendbe, amely „a társadalmilag feldolgozott helyzetekhez köti.”⁴¹ Wart e pillanattól kezdve az adott állati társadalom tapasztalójává válik, miközben minden igyekezetével azon van, hogy a lehető legtöbbet figyelje meg, tapasztaljon a körülötte létező világból. A felvett állati test nem csupán közvetítő eszközként használható, melynek segítségével egy beszédképes szubjektumként, megszólítható „te”-ként tételeződik,⁴² hanem maga is médiumként szolgál, amelynek segítségével a gyermek Arthur kilép a lovagi világból és részt vehet az állati történetekben, tanmesékben. A metamorfózis tehát Wart esetében nem csak egy „másik létszintre való áthelyeződést” jelöl, hanem az olvasott szöveg átváltozását” is jelenti – „a diszkurzív átváltás jeleként működik.”⁴³ A szöveg áthelyeződik egy mitikus síkra, amelyben megtalálhatók az ovidiusi gesztusok, a

³⁷ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 85-87.

³⁸ White, *The Once and Future King*, 122, 126.

³⁹ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 107-109.

⁴⁰ White, *The Once and Future King*, 161.

⁴¹ Lacan, „A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója”, 67-68.

⁴² A szubjektivitás „a beszélőnek az a képessége, hogy »szubjektumként« tételezi magát. [...] Mindig valakihez intézve szavaimat mondok én-t, s beszédemben ez a másik te lesz. A dialógus feltétele a személy létrejöttének.” Émile Benveniste, „Szubjektivitás a nyelvben”, in Bókay Antal, Vilček Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, szerk. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása* (Budapest: Osiris, 2002), 60.

⁴³Bényei, *Más alakban*, 81.

fabulák etikája, az állatmesék vonásai; vagy éppen ellenkezőleg egy mítoszból való kilépést is allegorizálhat: a lovagvilágból, a szöveg alapjául szolgáló, Malory által megalkotott egységes történetből való kilépésre ad lehetőséget. E narratív gesztus, a lovagi küzdelmek jelenlétének visszaszorítása, Wart a politikai állatokhoz tett látogatása, és az ott szerzett tapasztalatok alapján felmerülő lehetőség, hogy Arthur királyként másképp döntsön, más irányt és kimene-
telt szabjon a történetnek, illetve a varázsló végső, vehemens sürgetése a *Merlin* könyvében összességében egy olyan szerzői intencióként értelmezhetők, mely a történelem megmá-
sítására, egy elsöprő háború elleni néma tiltakozásra törekszik.⁴⁴

Állatpéldázatok

Ahogy korábban említésre került, White szövegében az átalakulás elengedhetetlen mozzana-
ta az állatok világába tett utazásoknak. Azonban, ahogy azt Bényei Tamás is említi tanulmá-
nyában, az „átváltozás soha nem kizárólag az alany energiáit használja, hanem mindig szük-
ség van valami többre.”⁴⁵ Ez a többlet pedig Wart minden egyes átváltozása alkalmával Mer-
lin varázstudásának köszönhetően vehető igénybe. Az öreg tutor varázslatai gyakran humor-
forrásként is szolgálnak, hiszen nem egyszer történik meg, hogy a visszájára fordul vagy balul
sül el az adott varázsigé. A halak birodalmába tett utazás alkalmával Merlin az isteni hata-
lomhoz fordul, Neptunusz segítségét kéri, hogy Wart hallá változhasson.⁴⁶ Ezúttal még a tutor
is elkíséri a fiút, ám máris kiköti, hogy Wart legközelebb egyedül fog részt venni a kalandok-
ban, mivel a „nevelés tapasztalás, és a tapasztalás lényege az önbizalom.”⁴⁷

A kastély és a víz szintje alá tett utazás egy alacsonyabb létformába való átalakulást, egyút-
tal a kelta hagyomány, illetve a klasszikus mitológia alapján az alvilágba tett utazást is jelöli.

⁴⁴White a négy könyv együttesét sem tartotta elegendőnek háborúellenes nézetei kifejtésére, így az ötödik kötetet is a háború témájának szentelte. A II. világháború idejére Írországban rekedt, és e történetek megírását egy lehetőségnek tartotta, hogy hazája oldalán harcoljon. Brewer, *T. H. White's The Once and Future King*, 9.

⁴⁵„Mivel saját erejéből egyetlen lény sem képes meghaladni önmagát,” a saját testhatárok áthágáshoz mindig szükség van valamiféle többletenergiára. Bényei, *Más alakban*, 30.

⁴⁶Neptunusz egy jovialis figuraként jelenik meg, ebben az alak maga szolgál a komikum forrásául. „[N]yomban kagylókürt harsant, tengeri kagyló satöbbi, és a bástyaoromzat fölött izmos, jovialis külsejű úriember jelent meg egy szép kővér felhőn. A hasára horgony volt tetoválva, a mellére meg egy csinos sellő, s alatta ez állt, hogy Mabel. Nagy sugárban bagót köpött, nyájasan bólintott Merlinnek, és szigonyával Wartra mutatott. Wart azon vette észre magát, hogy nincs rajta ruha. Leesett a felvonóhídról, és oldalán csattanva landolt a vízen. A várárok és a híd meg százszor nagyobb lett. Tudta, hogy hallá változott.” White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 33. “Immediately there was a loud blowing of sea-shells, conches and so forth, and a stout, jolly-looking gentleman appeared seated on a well-blown-up cloud above the battlements. He had an anchor tattooed on his stomach and a handsome mermaid with Mabel written under her on his chest. He ejected a quid of tobacco, nodded affably to Merlyn and pointed his trident at the Wart. The Wart found he had no clothes on. He found that he had tumbled off the drawbridge, landing with a smack on his side in the water. He found that the moat and the bridge had grown hundreds of times bigger.” White, *The Once and Future King*, 45-46.

⁴⁷White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 33. „Education is experience, and the essence of experience is *self-reliance*.” [kiem. – K. Á.] White, *The Once and Future King*, 46. Az eredeti szövegben a ‘self-reliance’ kifejezés áll, amely jelentésében közelebb áll az ‘önállóság’ szóhoz. Éppen ez a tulajdonság lenne az, amire Merlin a maga innovatív nevelési módszerével felkészítené a gyermek Arthurt: tudjon véleményt formálni, magára hagyatkozni, önálló döntést hozni, és levonni a maga konklúzióit.

Az átalakult test és az őt körülvevő szokatlan közeg megtapasztalása és kipróbálása után a helyi társadalom egy-egy képviselőjével is találkozhatnak – Merlin segítségét kérik a kelék egy családtagjuk meggyógyításához – és Wart számára világossá válik, hogy egy-egy halfajtához egy bizonyos szerep is fűződik: Merlin compóvá alakult, más nevén doktorhallá. Orvosként szabad járása van a környéken, körbevezeti Wartot, felhívja a figyelmét a veszedelmes környezetre, valamint arra, hogy felelőtlenül, és könnyelműen halad a vadonban,⁴⁸ ugyanakkor így közelítheti meg a halastó uralkodóját, a vén csukát, P. urat.

A halak birodalmában, de különösen a vén csukával való találkozáskor Wart az abszolút önkényúr példájával találkozik. P. úr, a „vén zsarnok” teste magán hordozza életmódja elretentő vonásait.

A hatalmas test a növények árnyékában szinte láthatatlan volt, olyan pofában végződött, amelyet egy abszolút önkényuralkodó minden szenvedélye barázdált: a kegyetlenség, a bánat, a kor, a gőg, az önzés, a magányosság és a közönséges agyakban meg sem forduló könyörtelen gondolatok. [...] Irgalmatlan volt, kiábrándult, éles eszű, ragadozó, vad és könyörtelen.⁴⁹

The great body, shadowy and almost invisible among the stems, ended in a face which had been ravaged by all the passions of an absolute monarch – by cruelty, sorrow, age, pride, selfishness, loneliness and thoughts too strong for individual brains. [...] He was remorseless, disillusioned, logical, predatory, fierce, pitiless [...].⁵⁰

Merlin bemutatja neki tanítványát, és kéri, hogy az erőről, a hatalomról tanítsa. A kapott tanítás lényege a kötet egyik fő témájáról, az erő és az igazság viszonyáról szól, illetve a White által oly sokszor kiemelt erőszak nem feltétlenül etikus használatáról, valamint a hatalom érvényesítéséről az igazsággal szemben.

– A világon minden az erő – mondta az uralkodó –, amire állítólag törekszel: legyen erőnk szétmorzsolni és megemészteni, keresni és találni, várni és követelni. Erő és könyörtelenség, amely szilárd elhatározásból fakad. [...] A szeretet csalás, amellyel a fejlődés ámit bennünket. A gyönyör a csalétek, amelyet ugyancsak a fejlődés fektetett le. Csak az erő számít. Az egyén lelkiereje. De a lelkiereő nem elég. A végén a testi erő dönt el mindent, és csakis az erősnek van igaza.⁵¹

„There is nothing,” said the monarch, „except the power which you pretend to seek: power to grind and power to digest, power to seek and power to find, power to await and power to claim, all power and pitilessness springing from the nape of the neck. [...] Love is a trick played on us by the forces of evolution. Pleasure is the bait laid down by the same. There is only power. Power is of the individual mind, but the mind's power is not enough. Power of the body decides everything in the end, and only Might is Right.”⁵²

⁴⁸ Utalásként tekinthető arra, hogy Malory történeteiben a vadon a kalandok, a gyakran elkerülhetetlen harc és a veszélyek helyszíne, tulajdonképpen a lovag helye a történetben. Az adott hely, terület rövid leírása inkább a különböző epizódok jelölőiként szolgálnak, semmint magának a helyszínek a meghatározására. Andrew Lynch, *Malory's Book of Arms: The Narrative Combat in Le Morte Darthur* (Cambridge: D. S. Brewer, 1997.), 46.

⁴⁹ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 37.

⁵⁰ White, *The Once and Future King*, 51-52.

⁵¹ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 38.

⁵² White, *The Once and Future King*, 52.

A két leírás megidézi a *Politika* türannosza,⁵³ a despotikus uralkodó, az abszolút önkényúr hatalmi helyzetét és jellemzőit. A felsorolt jelzők közé vegyülnek állatiak is (ragadozó, vad, könyörtelen), melyek ezúttal nem egy-egy az állatmesékben, fabulákban rendszerint az állatoknak tulajdonított emberi jellemző, hanem éppen fordítva: az állatoktól kölcsönzött vonások hangsúlyozzák a despotikus uralkodó elrettentő tulajdonságait.⁵⁴ Az önkényúr, aki nem a közösségért van, hanem a közösséget használja ki, nem bízik senkiben, könyörtelen és erős, hatalmának teljes tudatában átadja a destruktív alapokra épülő tudását.

Érdemes a „fejlődés” (*evolution*) szónak is szentelni néhány gondolatot, melyet P. úr ellentétként tételez beszédében. A fejlődés, legyen szó politikairól vagy magáról a törzsfeljődésről, építő jellegű, kimozdulást jelent a határozott vonalakkal megrajzolt despotikus uralom köréből vagy annak evolúciós szintjéről, megkockáztatva más politikai rendszerek jellemzőinek átemelését. Az erő és az agresszió szintjén az eszközök és lehetőségek szűkös felhozatala áll a rendelkezésre, és a jellemzők száma sem lép egy adott körön kívül, így a ragadozó formájában megjelenő önkényúr folyamatosan önmaga megerősítésére törekszik a közösség, illetve más rendszerek ellenében. „Csak az erő számít” – a lelkierő, mely minderre képessé tesz, de végül a testi erő dönt mindenről. A szeretet és a gyönyör kimozdító hatása, a vágy hajtóereje kívül esik az ösztönlét körén, mely a határok áthágására és a magasabb szintre lépés felé vezetné az egyént. A lecke végén P. úr kis híján maga is elemésztí Wartot – ez egyszerre jelenik meg a testi fölény demonstrációjaként, illetve a hatalom, az erő mindent felemésztő célszerűségéeként. Wartnak azonban sikerül elmenekülnie az új tapasztalat, az erő és a hatalom összefüggéséről szóló tudás birtokában.

Az állatokhoz tett utazások közül talán e legelső epizód a leginkább fabula jellegű.⁵⁵ Témája, rövidege, lényegre törő mivolta többek között a bárány és a farkas aiszóposzi meséjének hatalmi helyzetét idézi fel, az erő fennhatóságát az igazsággal szemben.⁵⁶ A fabulákat a XVI. század végétől kezdve a korabeli társadalmi és politikai problémák metaforikus kifejtéseként is tekintették,⁵⁷ így White nem csupán a középkori lovagvilágot használta fel gondolatai köz-

⁵³ Arisztotelész több helyütt említi példaként a türannoszt, aki az erősebb jogán kényszerítve uralkodik, kizárólag a saját érdekét szem előtt tartva, de különösen a harmadik és az ötödik könyvben foglalkozik vele. vö. Arisztotelész, *Politika*, 152, 191-192, 239, 245.

⁵⁴A fabulák párhuzamai rendszerint az emberi és állati hasonlóságok alapján működnek. De többnyire szándékosan rendeljük az állatokhoz ezeket a minőségeket: munkára készítjük őket az állatmesék terepén, kihasználjuk a minőségeiket a párhuzamok érdekében. Edward Clayton, „Aesop, Aristotle, and Animals: The Role of Human Fables in Human Life”, *Humanitas* XXI.1-2 (2008): 183.

⁵⁵ A fabula egy rövid, egyszerű fiktív történet, általában állatokkal a főszerepben, amely egy példaértékű, népszerű és rendszerint etikai témájú tanulsággal zárul. A fiktív elbeszélés gyakran tartalmaz a valós élethelyzetekre utaló elemeket, és általában egy bizonyos szituációt mutat be, amelyből aztán levonja a tanulságot. A tanulság általában a történet után következik, és nem több néhány sornál. Christos A. Zafiroopoulos, *Ethics in Aesop's Fables: The Augustana Collection* (Boston: Brill, 2001), 1-4, 7-8.

⁵⁶ Gyakori tanulsága a fabuláknak az erő fennhatósága az igazsággal szemben, illetve, hogy az erősebb uralkodik a gyengék felett, akiknek engedelmeskedniük és szenvedniük kell, bárminemű lázadás pedig hasztalan a részükről. Clayton, „Aesop, Aristotle, and Animals”, 178-181.

⁵⁷Arisztotelésztől kezdve a fabulát mindig a valóság egyfajta metaforájaként tekintették, egy fiktív mesének, amelyben kitalált vagy sablonszerű alakok (beszélő állatok, utazók) szerepeltek és váltak a különféle gondolatok, erkölcsi tanulságok

vetítésére, hanem a fabulák tanító voltát is segítségül hívta. Ezek az egybefűzött történetek egyrészt a gyermek Arthur nevelését szolgálták, ugyanakkor az olvasónak szóló tanulságok közvetítőivé is váltak: bízva abban, hogy a fabulák hallgatóinak mintájára, ők is a saját helyzetükre vonatkoztatják a történetben szereplő példákat és a tanulságot. A fabulák így egyúttal arra is megtanítanak, hogy az általuk bemutatott helyzetekből ki lehet lépni, meg lehet oldani őket a demokrácia, egyenlőség és igazság terepén, a hierarchiával, a hatalommal és a kizsákmányolással szemben.⁵⁸ Wart a résztvevőjévé válik az állatmesének, saját tapasztalatává válik az állatalakban átélt élmény. A környezet és a helyzet veszélyessége – melyre Merlin is felhívta Wart figyelmét – egy további vonással gazdagítja az epizód tanító jellegét: a csuka összecattanó fogaitól éppen csak megmenekülve Wart a bőrén érzi a tanmese komolyságát, illetve azt, hogy maga is teljes értékű résztvevője a fabulának. A kaland után, az állatmeséből kilépve, a fabulák állataival szemben, rendelkezik azzal a képességgel, hogy hátrébb lépjen, és értékelje a történeteket,⁵⁹ melyek a későbbi fejezetekben, illetve uralkodása alatt az előnyére válhatnak.

A hangyák között Wart a totalitárius rezsimmel és a szabadság teljes korlátozásával szembesül. Társadalmukhoz a korabeli nácizmus szolgál modellül, ám ezt is szélsőségesen ábrázolja a narrátor, elrettentő példát állítva mind Wart, mind az olvasó elé a politika és az ideológia erősen befolyásoló hatásairól. Brewer szerint ez az epizód túl specifikus ahhoz, hogy fabulaként funkcionálhasson, és nem is illeszkedik a kötet általános hangulatához.⁶⁰ Ugyanakkor elképzelhető, hogy éppen azért volt szükséges a megszokottól eltérő ábrázolásmód, hogy elidegenítő hatásával a narrátor kiemelje ezt a történetet, másfelől a nácizmus és a háború elleni felindultságának közvetítőjévé tegye.

Wart az átváltozás után, egy kollektíva részévé válik. A hangyák között él, megpróbál alkalmazkodni szokásaikhoz, és megfigyelni őket, hogy – a felfedezései tanulásként megfelelően – lehetőleg minél több dolgot megtudjon róluk, megértse őket, levonhassa saját következtetéseit. Ezek az állatok ugyan szorgalmasan, monoton teszik a dolgukat, hasznos munkásai a boly társadalmának, mégsem igazán a fabulákból jól ismert tulajdonságuk és habitusuk válik hangsúlyossá.⁶¹ A személytelenség és a közösségi tulajdon a két legmeghatározóbb élmény, amellyel Wart szembesül közöttük: egyik tapasztalata során kiderül az is, hogy a saját testét sem ő maga birtokolja, hanem a közösség szolgálatában bárki számára hozzáférhető.

közvetítőivé az adott témához kötődő történetben (barátság, vita, háború). A XVII-XX. századig és jelenleg ma is hasonlóképpen tekintenek ezekre a mesékre, különösen a nyugati tudományos szemléletben, amely felismerte a fabulák fontos szerepét a gyermekek oktatásában. Szórakoztató, olykor fordultatos cselekménye, valamint a beszélő, emberként viselkedő állatok szerepeltetése segíti a morális igazságok átadását a nevelés során. Zafiroopoulos, *Ethics in Aesop's Fables*, 8, 26-27.

⁵⁸ Clayton, "Aesop, Aristotle, and Animals", 183.

⁵⁹Értelmi képessége olyan lehetőséget nyújt az ember számára, amely az állatokból hiányzik: lehetősége nyílik, hogy újradefiniálja a környezetét és önmagát. Ugyan az állatok is tudnak beszélni a fabulákban, viszont képtelenek az igazságra és az egyenlőségre törekedni, illetve előre tervezni, reflektálni a különböző eseményekre, gondolatokra, vagy megváltoztatni a körülményeiket. Clayton, "Aesop, Aristotle, and Animals", 195.

⁶⁰ Brewer, *T. H. White's The Once and Future King*, 178.

⁶¹ Vö. A hangya és a tücsök meséje.

Nem talált semmiféle raktárt a begyében lévő malátakészlet számára. Ha valaki enni akart, egyszerűen megállította, kinyitotta vele a száját és onnan evett. Olyan volt, mint egy étellift, amelyről a pincérek leemelik az ételt. Még a gyomra se volt a sajátja.⁶²

There was no larder for his store of mash, after all. When anybody wanted a meal, they stopped him, got him open his mouth and fed from it. They did not treat him as a person, and indeed, they were impersonal themselves. He was a dumbwaiter from which dumb-diners fed. Even his stomach was not his own.⁶³

A hangyák személyes határai teljesen elmosódnak azáltal, hogy nem nevek, hanem mindössze egy-egy számsor különbözteti meg őket egymástól, ugyanakkor saját gondolataikat sem uralják: folyamatosan egy monoton adás hangzik a fejükben, a szünetekben pedig mindenki által hallható parancsok érkeznek, illetve arra marad terük, hogy szeretett Vezérükről csevegjenek.⁶⁴ Az „életükben nem merültek fel problémák: ezt az életet felülről diktálták.”⁶⁵ Nem tekinthetők egyéneknek, személyes határaik sem léteznek egymás között. Kérdéseket sem tudott Wart feltenni nekik, egyrészt mert a nyelvük erre alkalmatlan volt, másrészt mert kérdéseket feltenni a társadalmukban alapvetően veszélyes volt – az örület jele.⁶⁶ Nyelvük, gondolataik, illetve életterük korlátozottsága bebörtönzi őket az adott helyzetbe és életmódba, egy államapparátus teljesen alávetett szubjektumaiként való létezésbe, elrettentő például szolgálva a szabadság korlátozására és egy totalitárius társadalom megjelenítésére. Az epizód végén a hangyák fejében zengő propaganda által elkerülhetetlennek vélt háború közeledtével, az arra való előkészületek során Wart úgy érzi, [a] fejében egyre ismétlődő hangok, amelyeket nem tudott szüneteltetni, a magány hiánya, a bűnnél is rosszabb totális egyhangúság kezdte kiölni belőle a gyermekkori életörömét.⁶⁷ A *Merlin* könyvében megismétlődik a hangyákhoz tett látogatás, melynek végén egy még erőteljesebb vád és egyúttal párhuzam, az egész emberiséget érintő kritika fogalmazódik meg Arthurban: „A legszörnyűbb az volt bennük, hogy olyanok voltak, mint az emberek... Nem voltak emberek, de olyanok voltak. Rossz másolatok.”⁶⁸ (“The most dreadful thing about them was that they were like hu-

⁶² White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 88.

⁶³ White, *The Once and Future King*, 127. A „They did not treat him as a person, and indeed, they were impersonal themselves.” mondat mind a *The Once and Future King*, mind a *The Book of Merlyn* magyar fordításából hiányzik, holott a szöveg és a jelenet értelmezéshez jelentős mértékben hozzájárul.

⁶⁴ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 86-88. White, *The Once and Future King*, 124-128.

⁶⁵ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 88. “Their life was not questionable: it was dictated.” White, *The Once and Future King*, 128.

⁶⁶ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 88. Ugyanakkor nyelvükben alapvetően két kifejezés a „kész” és „nem kész” szolgált a tulajdonságok kifejezésére. Az *Üdv néked, Arthur, nagy király*ban található fordítás esetében az „igen” és a „nem” szavak használatosak, míg az angol szöveget egyértelműen követi a *Merlin* könyve. „[T]here were no words for the things he wanted to say. There were no words for happiness, for freedom, for liking, nor were any words for their opposites. [...] The nearest he could get to Right or Wrong, even, was to say Done or Not Done.” White, *The Once and Future King*, 124.

⁶⁷ White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 90. “The repeating voices in his head, which he could not shut off – the lack of privacy, under which others ate from his stomach while others again sing in his brain – the dreary blank which replaced feeling – the dearth of all but two values – the total monotony more than the wickedness: these had begun to kill the joy of life which belonged to his boyhood.” White, *The Once and Future King*, 130.

⁶⁸ T. H. White, *Merlin könyve* (Szeged: Szukits, 1997), 81. Ez a párhuzam Orwell *Állatfarmjának* záró jelentében is megfogalmazódik. „Tizenkét hang üvöltözött dühösen, és a hangok mind teljesen egyformák voltak. Most már nem volt kérdéses, hogy mi történt a disznók arcával. Az állatok a disznókról az Emberekre, az Emberekről a disznókra, aztán a

man beings – not human, but like humans, a bad copy.”)⁶⁹

A vadludak között Wartnak nem kell számolnia semmilyen ideológiai nyomással. Békére lel, és a szabadság egy korábban nem tapasztalt formájára talál. A legtöbbet itt tanul egy olyan társadalomról, ahol a háborúnak nincs létjogosultsága, hiszen mind a közösségi tulajdon, mind a nacionalizmus hiányzik, amelyet a későbbiekben Merlin a háború elsődleges okaiként azonosít. Ha fel is merül ebben az epizódban a háború viselésének gondolata az adott faj sajátja ellen, az csupán egy elképzelhetetlen, nevetséges és megvetendő dologként fogható fel a vadludak között, akiknek az utópikus világa az individualizmuson és a pacifista látásmódon alapul.⁷⁰ Nincs szükségük a területük határainak növelésére, mivel úgy tartják, mindig jut elegendő tér és étel mindenkinek.⁷¹

Wart számára egy ideális leckeként jelenik meg a vadludas kaland, melyben kedvességgel és türelemmel tanítják, és feloldást is talál a hangyakalandban átélt tapasztalatra. Ám a fiú itt még nyitott a harcra és a lovagi életre, nem feltétlenül érzi a tanulás fontosságát.⁷² Sokkal inkább értelmezhető az utolsó epizód egyfajta utópikus feloldásként a mesevilágokba tett utazások végén, azt sugallva, hogy az átélt nehézségek és tapasztalatok ellenére létezik olyan megoldás, amelynek segítségével képes biztosítani birodalma jövőjét és gyarapodását.

A *Merlin* könyvében Arthur már meglévő tapasztalatainak birtokában éli újra az egykori történetet. Érdeklődik a politikai kérdésekről, szabadságról, magántulajdonról annak reményében, hogy képes fordítani helyzetén utolsó harcának előestéjén. Visszatérve a fiktív valóságba Arthurt az állatok és öreg tutora gondolatról gondolatra vezetik, és próbálják meggyőzni a politika és az ideológia veszélyes, az embereket befolyásoló és uraló hatásai felől. Merlin továbbra is az individualizmus és az anarchia mellett érvel, és a nacionalizmus, a háború okának, az emberiség nagy átkának ellenszerét a nemzetek eltörlésében látja. Egy ilyen horderejű változtatásra már nem nyílik mód – a tanulás ismét az olvasónak szól –, így Arthur, a marcona, mogorva, patrióta sün társaságában Anglia szabad ege alatt tett sétájában megbékél a helyzetével, képes felülemelkedni az addig elviselhetetlennek érzett problémákon. Azonosul a vidékkel: látomása a birodalomról és a természet harmonikus világáról lehetővé teszi számára, hogy az integritásról, altruizmusról és az emberi heroikusságról elmélkedjen,

disznókról megint az Emberekre néztek, és már nem tudták megmondani, melyik az Ember, és melyik a disznó.” George Orwell, *Állatfarm*, ford. Sziójyártó László (Budapest: Európa, 2000), 131. “Twelve voices were shouting in anger, and they were all alike. No question, now, what had happened to the faces of the pigs. The creatures outside looked from pig to man, and from man to pig, and from pig to man again; but already it was impossible to say which was which.” George Orwell, “Animal Farm”, in *The Penguin Complete Novels of George Orwell* (Harmondsworth: Penguin, 1983), 66.

⁶⁹ T. H. White, *The Book of Merlyn* (New York: Penguin Putnam Inc., 2013), 86.

⁷⁰ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 160. A „politikájuk – igaz ezzel nem sokat foglalkoztak – patriarchális és individualista volt, a szabad választáson alapult. És természetesen sosem háborúztak.” White, *Merlin könyve*, 102. “Their politics, so far as they had any, were patriarchal or individualistic, founded on free choice. And of course they never went to war.” White, *The Book of Merlyn*, 114.

⁷¹ Vö. White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 111-112., White, *Merlin könyve*, 101-102., White, *The Once and Future King*, 171., White, *The Book of Merlyn*, 112-114.

⁷² „- Azok a te hangyáid – meg az emberek is – abba fogják hagyni a háborúskodást, ha megtanulnak repülni. - Én szeretem a háborút – mondta Wart. - Lovagnak való.” White, *Üdv néked, Arthur, nagy király*, 111.

és végül megértse az igazság fontosságát,⁷³ illetve annak az erővel szembeni elsődlegességét, melyre Merlin ezúttal is óva inti – az olvasó pedig az *Üdv néked, Arthur, nagy király* elkövetkező fejezetein és könyvein keresztül szembesül az erő és igazság különös esetével, e két fél kibékítésére tett kísérletekkel.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Aristotelés. *Politika*. Budapest: Gondolat, 1969.
- Benveniste, Émile. „Szubjektivitás a nyelvben,” in Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, szerk. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest: Osiris, 2002. 59-64.
- Bényei Tamás. *Más alakban. A metamorfózis lehetséges poétikai és politikái*. Pécs: Pannónia Könyvek, 2013.
- Braun Soma. *A népmese*. Budapest: Genius Kiadó, 1923.
- Brewer, Elisabeth. *T. H. White's The Once and Future King*. Cambridge: D. S. Brewer, 1993.
- Clayton, Edward. „Aesop, Aristotle, and Animals: The Role of Human Fables in Human Life.” *Humanitas* XXI.1-2 (2008): 179-200.
- Derrida, Jacques. „Az elkülönböztetés.” In Bacsó Béla, szerk. *Szöveg és interpretáció*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 1991, 43-64.
- Jarman, A. O. H. „The Welsh Myrddin Poems.” In Roger Sherman Loomis, szerk., *Arthurian Literature in the Middle Ages*. Oxford: Clarendon Press, 1959, 20-30.
- Lacan, Jacques. „A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichanalitikus tapasztalat feltárja számunkra.” In Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrud, Sári László, szerk. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest: Osiris, 2002, 65-69.
- Lynch, Andrew. *Malory's Book of Arms: The Narrative Combat in Le Morte Darthur*. Cambridge: D. S. Brewer, 1997.
- Orwell, George. *Állatfarm*. Ford. Szíjgyártó László. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2000.
- . „Animal Farm.” In *The Penguin Complete Novels of George Orwell*. Harmondsworth: Penguin, 1983.
- Ross, Sir David. *Arisztotelész*. Budapest: Osiris, 1996.
- Sharma, Pandit Vishnu. *Panchatantra*. Fordította G. L. Chandiramani. New Delhi: Rupa Publications India Pvt. Ltd, 2011.
- White, T. H. *Üdv néked, Artúr, nagy király*. Budapest: Gondolat, 1973.
- . *The Once and Future King*. New York: Penguin Group USA, Inc. 2008.
- . *Merlin könyve*. Szeged: Szukits, 1997.
- . *The Book of Merlyn*. New York: Penguin Putnam Inc., 2013.

⁷³ Brewer, T. H. *White's The Once and Future King*, 161-162.

———, ford., szerk., *The Book of Beasts*. New York: Dover Publications, Inc. 1984.

Zafiropoulos, Christos A. *Ethics in Aesop's Fables: The Augustana Collection*. Boston: Brill, 2001.